

UDK: 929 Jakovljević, I. "1898/1948"
Pregledni članak
Priljeno: 13. 6. 2001.

Prilozi za životopis Ilije Jakovljevića

DAVOR KOVAČIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Ilija Jakovljević prije Drugog svjetskog rata bio je ugledni zagrebački odvjetnik, književnik i novinar te je uspješno vodio samostalnu odvjetničku kancelariju. Kao pristaša HSS-a, 1936. godine postaje urednik *Hrvatskog dnevnika*. Predsjednik Društva hrvatskih književnika postaje 1939. godine i ponovo pokreće i uređuje *Savremenik*. Poslije uspostave NDH biva uhićen i otpremljen u logor Jasenovac, a odmah poslije u starogradiški logor. Iz logora je pušten u prosincu 1942. godine, a u rujnu 1944. godine odlazi u partizane. Poslije 1945. njegov građanski svjetonazor dovodi ga u sukob s novim komunističkim vlastima. Uhićen je u proljeće 1948. godine, jer je trebao svjedočiti u istrazi protiv Andrije Hebranga o njegovu držanju u logoru Stara Gradiška. Krajem listopada 1948. godine u zatvoru je završio svoj životni put pod još nerazjašnjenim okolnostima. Obitelj I. Jakovljevića službeno je obaviještena da je u zatvoru počinio samoubojstvo vješanjem.

Hrvatska seljačka stranka je bila vodeća hrvatska politička stranka između dvaju svjetskih ratova i predvodila je borbu hrvatskog naroda za ravnopravan položaj u jugoslavenskoj državnoj zajednici. O djelovanju i ulozi njezinih vodećih ljudi u hrvatskoj historiografiji postoji nekoliko radova, knjiga i monografija.¹ O Iliji Jakovljeviću, uglednom zagrebačkom odvjetniku, književniku i novinaru između dvaju svjetskih ratova te jednom od aktivnijih članova HSS-a nije do sada posebno pisano u hrvatskoj historiografiji, odnosno postoji samo doktorska disertacija Šimuna Muse pod naslovom *Život i književno djelo Ilije Jakovljevića*, Mostar, 1993. U njoj je težište rada autor stavio na književnu ostavštinu I. Jakovljevića i upozorio na njegovu važnost u kontekstu hrvatske knji-

¹ Bogdan KRIZMAN, *Korespondencija Stjepana Radića*, sv. 1, Zagreb 1972., sv. 2, Zagreb 1973., Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, sv. 1,2., Zagreb 1974., Ivan MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini SHS*, Zagreb 1988., Vladko MAČEK, *Memoari*, Zagreb 1992., Ljubo BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković-HSS između zapadnih saveznika i jugoslavenskih komunista*, Zagreb 1996., Branka BOBAN, *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb 1998., Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest HSS-a*, Zagreb 1999., Zdenko RADELIC, *Božidar Magovac - s Radićem između Mačeka i Hebranga*, Zagreb 1999., Stjepan ŠLABEK, *Banovina Hrvatska*, Kutina, 1999., Andrej MAČEK, Nino ŠKRABE, *Maček izbliza*, Zagreb 1999.

ževnosti.² Osim detaljnog pregleda i analize književnog stvaralaštva, Š. Musa daje relativno oskudne i općenite podatke o životnom putu i političkom djelovanju Ilije Jakovljevića, poglavito o njegovu boravku u logoru Stara Gradiška i sudjelovanju u tzv. “ aferi Hebrang ”. S obzirom na to da je Ilija Jakovljević bio ugledni hrvatski intelektualac, koji je vrlo aktivno sudjelovao u hrvatskom društvenom životu između dvaju svjetskih ratova, ovakvim radom nije moguće temeljito i opširno prikazati svu njegovu djelatnost od početka školovanja pa sve do tragičnog završetka 1948. godine. Stoga rad treba prihvatiti kao pokušaj davanja što više elemenata za cjeloviti prikaz životnog puta te tragičnog završetka Ilije Jakovljevića.

U ovom članku nastojao sam prikazati Jakovljevićevo djelovanje do 1941. godine, zatim istražiti okolnosti pod kojim je doveden u logor Stara Gradiška i opisati njegov boravak u njemu. Također sam na temelju dostupnoga arhivskoga gradiva i literature pokušao prikazati njegovo djelovanje poslije puštanja iz logora i odlazak na partizanski teritorij, sve do tragičnog završetka poslije Drugog svjetskog rata. Za ovo posljednje razdoblje Jakovljevićeva života postoji veoma mali broj podataka i uglavnom se nalaze u *Dosjeu Hebrang* koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u fondu MUP-a RH. U njemu se nalaze zapisnici o saslušanju Ilije Jakovljevića koji je morao svjedočiti o Hebrangovu držanju u logoru Stara Gradiška, koje je načinila UDB-a za grad Zagreb, 25., 26. i 27. svibnja 1948. godine i zapisnik sa saslušanja koje je načinila UDB-a za Srbiju 21. lipnja 1948. godine, jer je Jakovljević na ispitivanja vođen i u Beograd.

Ilija Jakovljević se rodio 21. listopada 1898. godine u Mostaru. Otac Marko bavio se postolarskim obrtom, a majka Kata bila je kućanica, rođena Vuković. Osnovnu školu i pet razreda gimnazije završio je u Mostaru, a gimnazijsku maturu u Sarajevu. Budući da mu roditelji nisu bili u mogućnosti slati dovoljno materijalnih sredstava za školovanje, izdržavao se vlastitom zaradom, podučavajući druge učenike. Na Pravni fakultet u Zagrebu upisao se 1918. godine i završio ga 1926. godine. U ranijoj fazi svoga književnog stvaralaštva, za vrijeme studentskih dana pripadao je svojevrsnom pokretu “ hrvatske katoličke književnosti ”, kako ga imenuje J. Andrić u časopisu *Luč*, a takvu literaturu Ljubomir Maraković još prije naziva “ mlada katolička književnost ”.³ Jakovljević je u tom razdoblju posebno aktivan kao novinar, kritičar i feljtonist te surađuje u listovima i časopisima *Luč*, *Hrvatska obrana*, *Dom i svijet*, *Narodna sloboda*, *Narodna politika*, *Narodna straža*, *Evolucija*, *Revija mladih*, *Hr-*

² Zanimljivo je da se u većini recentnih knjiga o povijesti hrvatske književnosti Jakovljevićevo književna ostavština gotovo uopće ne spominje niti valorizira. Tako primjerice Dubravko Jelčić u svojoj knjizi *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1997., daje samo osnovne biografske podatke o Iliji Jakovljeviću, a Ivo FRANGEŠ ga u svojoj knjizi *Povijest hrvatske književnosti* uopće ne spominje.

³ Šimun MUSA, *Život i književno djelo Ilije Jakovljevića*, Mostar 1993., 7.

vatska prosvjeta, Omladina, Seljačka mladica, a radio je i kao honorarni dopisnik beogradskog *Vremena*, gdje je slao pregled zagrebačkog tiska. Osim što je surađivao u časopisu *Luč* Jakovljević je neko vrijeme bio i njegov urednik (1918.-1919.), kao i *Narodne politike* (1919.-1921.) i *Hrvatske obrane* (1921.-1923.). Povremeno je u časopisima i novinama objavljivao i pod pseudonimima Dyo Jota i Lictor. Godine 1919. objavljuje knjigu *Studije i feljtoni* u kojoj je izvršio izbor trinaest prikaza o hrvatskim književnicima koje je objavljivao u časopisu *Luč i Hrvatskoj prosvjeti*.⁴ U časopisu *Luč* Jakovljević je bio posebno blizak sa svojim vršnjakom, književnikom A. B. Šimićem, kao i s ostalim uglednim hrvatskim književnicima međuratnog razdoblja, poput primjerice I. G. Kovačića. Kao student do 1923. godine bio je član Hrvatske pučke stranke, bez ikakvih zaduženja i funkcija. U ovom razdoblju intenzivnije se bavi književnim radom, pa mu je 1923. godine u *Prvoj hrvatskoj dioničkoj tiskari* u Osijeku tiskana zbirka kraćih pripovijedaka *Zavičaj* u kojoj se nalazi trinaest kraćih zavičajno motiviranih priča. U nakladi *Tiska nadbiskupske tiskare* u Zagrebu, 1925. objavljen mu je roman *Na raskrscnici*, čime se pokušao oprobati u opsežnijoj epskoj vrsti. Roman donosi socijalno-političku i psihološku sliku društva. Druga Jakovljevićeva zbirka pripovijedaka *Hercegovke* objavljena je u Zagrebu 1927. godine i sadrži šest pripovijedaka u kojima opisuje težak život na kršu i život u gradskom ambijentu.⁵

Od 1923. do 1929. godine Jakovljević nije bio član niti jedne stranke, a od šestosiječanjske diktature 1929. godine počeo je simpatizirati i raditi za Hrvatsku seljačku stranku čiji je član tada postao. U stranci u to vrijeme nije imao nikakav rukovodeći položaj, osim što je kratko vrijeme bio član nadzornog odbora jedne birališne organizacije u Zagrebu. U vrijeme diktature kralja Aleksandra, Jakovljević je zatvoren zajedno s još nekoliko slobodarskih intelektualaca iz Zagreba, ali je ubrzo pušten.⁶

Poslije završetka fakulteta postaje odvjetnički pripravnik, najprije kod dr. Milana Dečaka, a kasnije kod dr. Stjepana Manjkasa, do 1929. godine. Te godine je doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu i stupio na mjesto sudskog pripravnika u Novom Marofu. Tu je radio do mjeseca ožujka 1930. godine kada je otpušten iz državne službe zbog toga što je svojevoljno pustio iz zatvora jednog zatvorenika koji je po zakonu o Zaštiti države odgovarao kao komunist za politička djela.⁷ Poslije toga bio je odvjetnički pripravnik kod dr. Krunoslava Jante u Zagrebu. U stude-

⁴ O književnoj vrijednosti tih radova vidi: Š. MUSA, *n. dj.* 28.

⁵ Roman *Na raskrscnici* i zbirka pripovijedaka *Zavičaj* tiskani su i na češki jezik. Detaljniju analizu Jakovljevićeva književnog stvaralaštva, vidi: Š. MUSA, *n. dj.*

⁶ Zanimljivo da ovu činjenicu o zatvaranju u Kraljevini Jugoslaviji, Jakovljević, govoreći o svojoj biografiji, nije naveo u zapisnicima sa saslušanja u vezi s Andrijom Hebrangom.

⁷ Hrvatski državni arhiv (HDA), Dosije Hebrang, spis br. 4., Zapisnik sa saslušanja, 25. V. 1948.

nom 1931. godine položio je odvjetnički ispit i tada otvara svoju odvjetničku kancelariju koja djeluje sve do travnja 1941. godine. Njegova kancelarija premještala se u tom razdoblju u Zagrebu na nekoliko mjesta. Prvo je bila smještena u Draškovićevoj 52, zatim Šenoinoj 15 i na posljetku Frankopanskoj 5a. Odvjetnička kancelarija Ilije Jakovljevića stekla je ugled i sudjelovala u većim sudskim političkim procesima kao što su Hranilović-Soldin, Kerestinički proces, Lički proces, Proces redovnicima samostana sv. Vinka.

U listopadu 1936. godine kao pristaša HSS-a postaje urednik *Hrvatskog dnevnika*, gdje je u uvodnicima svojim prepoznatljivim stilom iznio svoje osobno mišljenje i izražavao mišljenje vodećih krugova u HSS-u i pomogao usmjeravati javno mnijenje u Hrvatskoj. Prvi broj *Hrvatskog dnevnika* izašao je u svibnju 1936. godine, a prvi urednik je bio bivši urednik *Hrvatskog lista* u Osijeku Cvjetko Štahan.⁸ Glavni direktor bio je August Košutić, a uz Jakovljevića, uredništvo *Hrvatskog dnevnika* činili su: Šime Balen, urednik gospodarske rubrike, Milan Leskovar, urednik sportske rubrike, Hijacint Petris, urednik dopisa iz provincije, Ilija Jukić (njegov zamjenik je bio Antun Šenda), vanjskopolitički urednik, a Mirko Glojnarić i Ivica Vučetić bili su gradski reporteri. Kao urednik *Hrvatskog dnevnika* Jakovljević je pomno pratio društveno-politički život i uz komentare iznosio svoja zapažanja. U tim člancima se opažaju utjecaji njegovih političkih uzora, kojima često odaje pozornost i zahvalu, poput Anti Starčeviću, Stjepanu Radiću i posebno Vladku Mačeku. Pišući u *Hrvatskom dnevniku* Jakovljević se posebno bavio hrvatskim pitanjem unutar državne zajednice triju naroda. Osjećajući približavanje rata i na ovim prostorima zahtijevao je i pledirao za mirno rješenje svih konfliktnih situacija te tražio u svojim tekstovima od svakog pojedinca odgovornost, sposobnost, snagu razuma, a ne slijepu stranačku poslušnost. Poslije pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, Jakovljević u *Hrvatskom dnevniku* u broju od 26. ožujka 1941. godine piše da je "Jugoslavija dobila javnu i jasnu garanciju za svoj teritorijalni integritet". Tri dana poslije obaranja vlade Cvetković - Maček Jakovljević u broju od 28. ožujka 1941. godine priziva narodnu strpljivost i politički razbor. U tim danima kada je već postalo jasno da je neizbježan ratni sukob i na

⁸ U *Hrvatskom dnevniku*, 26. svibnja 1936. na str. 3. u rubrici Glas štampe objavljen je članak iz beogradskog *Vremena* koji se osvrće na prvi broj *Hrvatskog dnevnika* i u kojem se kaže:... "Hrvatski dnevnik je list koji pripada jednom konzorciju najbližih pristalica i suradnika dra. Mačeka i funkcionera njegova pokreta. Nedavno je dr. Maček izjavio da Hrvatski dnevnik nije službeni organ njegovog pokreta. Međutim, ranije je objavljeno sa potpisom dr. Mačeka da će list zastupati program i ideologiju pokreta dr. Mačeka i da će izlaziti pod njegovom kontrolom i njegovim uputstvima. Hrvatski dnevnik je danas izašao na 32 strane, dok će normalno izlaziti na 16 strana. Tehnički je dobro uređen sa vanjske strane kao i sadržinom i odaje velike pretenzije. Svakako Hrvatski dnevnik će u prvo vrijeme biti najveći i najrašireniji list u prečanskim krajevima, sa pretenzijama da predstavlja političko javno mišljenje svih Hrvata. Izlazi pod uredništvom bivšeg urednika *Hrvatskog lista* u Osijeku Cvjetka Štahana. Izlazit će uveče sa datumom od narednog dana".

ovim prostorima, Jakovljević u svojim člancima izražava određeni optimizam i piše “da je sreća za nas Hrvate, što imamo organizirano svoje seljaštvo, čija će se riječ u budućnosti još jače čuti i poštovati.”⁹ *Hrvatski dnevnik* s Ilijom Jakovljevićem kao glavnim urednikom izlazio je do travnja 1941. godine i uspostave NDH kada je zabranjen.

Godine 1939. Jakovljević je izabran za predsjednika Društva hrvatskih književnika, a 1940. godine postaje glavni urednik obnovljenog časopisa DKH, *Savremenika*, čiji je prvi broj izašao 1. siječnja 1940. godine. U prvom broju u uvodnoj riječi koju je potpisalo uredništvo kaže se da ponovno pokrenut *Savremenik* želi pisati o problemima koji duboko zadiru u društveni život i da o njima trebaju i smiju pisati samo ljudi koji mogu i znaju zaista nešto reći i svoje mišljenje stvarno dokumentirati. Nadalje se kaže da *Savremenik* “nipošto neće biti glasilo jedne vlasti ili jedne stranke, on je slobodna tribina s koje se treba čuti glas svakog hrvatskog intelektualca, koji želi iskreno i pošteno služiti svome narodu. Možda će se radi toga dogoditi da u njemu osvanu i članci koji zastupaju protivna mišljenja, no jedno je ipak sigurno: osnovni pravac nikada neće biti prelomljen. Jer ne smije se zaboraviti da su i hrvatski pisci sinovi svojega naroda, s kojim trebaju dijeliti zajedničku sudbinu i kojega konačno trebaju poštivati”. Na kraju članka se kaže: “Jer ako mi Hrvati na mnoge stvari drukčije gledamo, nego neki znatno veći narodi, to nam ne treba oslabiti ni samopouzdanje ni vjeru u svoju misao. Iskustvo nam uostalom pokazuje, da u malim i skromnim domovima siromaha redovito ima više srca nego u bogataškim stanovima”.

Jakovljević je uz uređivački posao gotovo u svakom broju *Savremenika* objavio barem jedan svoj tekst u kojem kao i u *Hrvatskom dnevniku* razmatra aktualne političke probleme u Banovini Hrvatskoj i početak, kako ga naziva, Velikog rata za koji kaže da će ma kako završio donijeti velike promjene u svijetu. U tim tekstovima kao npr. u broju 12., od 15. lipnja 1940. godine, osvrće se na hrvatski narod za koji kaže “da unatoč svim mogućim teškoćama ne smije klonuti i mora vjerovati u sebe, svoje životne snage, u neminovnost svoga nacionalnog opstanka, koji će sačuvati pod svim okolnostima”. Uz političke članake Jakovljević je u *Savremeniku* objavio i petnaestak pjesama koje je zajedno s već objavljenim pjesmama u novinama i časopisima objavio u zbirci pjesama *Otrov uspomena*, objavljenoj 1940. godine u izdanju Hrvatske književne naklade domaćih i stranih pisaca.¹⁰

Kao predsjednik Društva hrvatskih književnika, Jakovljević je u ožujku 1940. godine bio na čelu posjeta hrvatskih književnika Sloveniji. Ljubljansko *Jutro* je uoči hrvatske književne večeri, koja je održana 8.

⁹ *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), 19. III. 1941., 5.

¹⁰ Jakovljević je u *Savremeniku* objavio sljedeće pjesme: Navuci šešir na čelo, Subota, Tratinčica, Mati, Jesenski grobovi, Povratak duše, U mrtvačnici, Putovanje, Jesi li znao?, Starinska, Oslijepi dragi, Konac igre, Bog na putu, Iskustva.

ožujka, donijelo u broju od 6. ožujka osvrta na rad Ilije Jakovljevića koji je prenesen u *Savremeniku* u broju 6, 15. ožujka 1940. godine. U članku je Jakovljević prikazan kao pjesnik, pripovjedač, feljtonist i kritičar čiji su mnogobrojni radovi razasuti po raznim revijama i dnevnicima. Za njegov stil se kaže da razotkriva literarno pero i da u polemici zna biti oštar i odlučan i da se iza svega osjeća uvjerenje ideologa i temperament borca. U razgovoru sa slovenskim novinarom Jakovljević (koji je bio veliki pobornik prijateljstva između Hrvatske i Slovenije, koju je često posjećivao kao planinar) je izjavio da vjeruje da će nakon stvaranja Banovine Hrvatske doći ne samo do obnove nego i do proširenja duhovnih veza između Hrvata i Slovenaca.

Jakovljević je ostao urednik *Savremenika* i predsjednik Društva hrvatskih književnika do travnja 1941. godine, odnosno do proglašenja NDH.

Odmah poslije uspostave NDH, 13. travnja 1941. godine, uhitila ga je Ustaška nadzorna služba (UNS-a) i privela u Petrinjsku ulicu broj 20 gdje je ostao 3-4 dana i prema njegovu iskazu uopće nije bio saslušavan.¹¹ Zajedno s njim od istaknutijih članova HSS-a tada su uhićeni ing. August Košutić, dr. Tomo Jančiković, dr. Rudolf Herceg, dr. Pero Pleša, dr. Ivan Anders. Nakon toga bio je pušten i ostaje u Zagrebu do kolovoza 1941. godine kada je otputovao u Crikvenicu gdje je imao kuću i ostao tamo oko dva mjeseca. Zatim se vratio u Zagreb i ponovno ga je uhitila Ustaška nadzorna služba i privela u Đorđićevu ulicu broj 2, na treći kat, u sobu broj 38.¹² U Đorđićevoj ulici je ostao oko petnaest dana i zbog upale pluća i porebrice poslan je u bolnicu na Svetom Duhu gdje je također ostao oko 15 dana, zajedno s Dragom Černeom, Karlom Kovačevićem i dr. Lavoslavom Šikom. Nekoliko puta dolazili su po njega ustaški službenici da ga odvedu u zatvor, no liječnici to nisu dopuštali zbog njegova teškog stanja, a posebno se tome protivila dr. Vesna Markovinović, kojoj se zatim pridružio i šef tog odjela dr. Nikola Šeparović. Sredinom studenog 1941. godine došao je u bolnicu ustaški potpukovnik i visoki funkcionar u UNS-u Viktor Tomić s četiri ustaše i nekim liječnikom, koji ga je površno pregledao i proglasio zdravim, iako se jedva držao na nogama.¹³ Istog dana otpremljen je na Trg "N", (današnji Trg žrtava fašizma), a zatim u zatvor na Savsku cestu.¹⁴ Tamo je zadržan do večeri, kada je sa skupinom bivših masona otpremljen u logor Jasenovac.¹⁵

¹¹ HDA, Dosije Hebrang, UDB za Srbiju, spis br. 4. Zapisnik sa saslušanja, 21. 06. 1948.

¹² *Isto.*

¹³ Đ. MILIŠA, *U mučilištu pakla Jasenovac*, Zagreb 1946., 190.

¹⁴ Dosje Hebrang, UDB za grad Zagreb, spis, br. 4, Zapisnik sa saslušanja, 25. 05. 1948.

¹⁵ Đ. MILIŠA, *n. dj.*, 183.-185. Bili su optuženi da su djelovali kao masonska loža u Kraljevini Jugoslaviji. U toj skupini optuženog za masonstvo bili su intelektualci koji su

Prilikom dolaska u Jasenovac dovedeni su do verande zgrade, gdje je bila smještena uprava logora. Na tom mjestu Ljubo Miloš, ustaški bojnik i jedan od zapovjednika jasenovačkog logora održao je govor u kome je veličao uvjete logorskog života. Govorio je da se ljudi tamo odgajaju rađeći, da se tamo podiže nasip koji će spasiti velike površine zemljišta od poplava i tome slično.¹⁶ Na večer je došao Vjekoslav Maks Luburić, ustaški general i upravitelj Ureda III. ustaške obrane, koji je rekao da je u interesu NDH da ova skupina intelektualaca bude uklonjena iz Zagreba, ali da će postupak u logoru biti prema njima dobar, samo moraju poštivati logorsku disciplinu. Sutradan je iz Jasenovca Jakovljević i ova skupina intelektualaca kamionom prebačena u logor u Staroj Gradiški. Za vrijeme dok su bivši masoni boravili u logoru, često su na večer držana predavanja iz područja medicine, povijesti i književnosti. Tako je dr. Ivo Ivančević držao predavanja iz područja medicine, Grga Novak je predavao o povijesti starog Egipta, dr. Antun Barac o književnom stilu. Jakovljević je čitao svoje pjesme koje je napisao u logoru, a koje je 1945. godine objavio u zbirci *Lirika nevremena*.¹⁷ Na tim predavanjima bili su nazočni samo intelektualci iz ove skupine, odnosno bivši masoni koji su bili smješteni u bolničkoj zgradi logora. Pojedinci iz ove skupine poput Marka Kostrenčića upozoravali su ostale na veliku opasnost od logorskih vlasti, jer se može dogoditi da pod fizičkim pritiskom netko oda nešto bi mu netko u povjerenju rekao.¹⁸ Hrvatski masoni, kako su ih nazi-

davno istupili iz masonskih loža: dr. Ante Barac, profesor sa Sveučilišta, dr. Josip Badalić, ravnatelj sveučilišne knjižnice i sveučilišni profesor ruske književnosti, dr. Ivo Belin, viceguverner Narodne banke Jugoslavije, Krešimir Brovet, veletrgovac, Mirko Breyer, književnik, dr. Zvonimir Bratanić, ravnatelj "Našičke", Krešimir Baranović, direktor zagrebačke opere, dr. Mirko Deanović, profesor sa Sveučilišta, dr. Branko Dragišić, profesor sa Sveučilišta, dr. Nikola Fink, profesor sa Sveučilišta, ravnatelj Zoološkog muzeja, Milan Glazer, ravnatelj Središnjeg ureda za osiguranje radnika, ing. Juraj Horvat, profesor sa Sveučilišta, Radoslav Horvat, knjižar, ing. Branimir Iveković, šef Središnjeg ureda za osiguranje radnika, ing. Mate Jurković, šef Građevinskog ureda grada Zagreba, dr. Ivo Ivančević, profesor sa Sveučilišta, dr. Marko Kostrenčić, profesor sa Sveučilišta i bivši ministar, dr. Vlatko Katičić, šef zdravstva u Hrvatskoj, dr. Ante Kandijaš, sudac Stola sedmorice, dr. Natko Katičić, odvjetnik, dopisni član JAZU, dr. Janko Košćević, odvjetnik, pravni zastupnik Jugoslavenske banke, dr. Grga Novak, profesor sa Sveučilišta, Zvonimir Maravić, sudac Stola sedmorice, dr. Ante Mudrinić, ravnatelj Okružnog ureda za osiguranje radnika, ing. Božidar Prikiril, direktor Električne centrale, Vladimir Očić, načelnik ministarstva trgovine, dr. Marko Poduje, odvjetnik, predsjednik Rotary kluba, Dušan Plavšić, tajnik Saveza novčanih zavoda, Jaskov Viyoda, savjetnik ministarstva trgovine, dr. Marko Ružić, sudac Stola sedmorice, dr. Stanko Švrlljuga, predsjednik Udružene banke i bivši ministar, ing. Ferdinand Šega, građevinski poduzetnik, dr. Ljudevit Špaljt, profesor sa Sveučilišta, dr. Franjo Tučan, profesor sa Sveučilišta, dr. phar. Slavko Zimmermann, predsjednik farmaceutske komore, dr. Fran Zavrnik, profesor sa Sveučilišta, ing. Vlado Žepić, ravnatelj državnih električnih poduzeća. U toj skupini intelektualaca bilo je uz Jakovljevića još intelektualca koji nisu pripadali masonima: Karlo Kovačević, saborski zastupnik, prof. Ljudevit Tomašić, saborski zastupnik i Đuka Kemfelja, saborski zastupnik.

¹⁶ HDA, Dosije Hebrang, UDB za grad Zagreb, spis br. 4, Zapisnik sa saslušanja, 25. 05. 1948.

¹⁷ *Isto*. Jakovljević je čitao svoje pjesme Vožnja, Zatočenik i Hrvatska agonija.

¹⁸ *Isto*.

vali, imali su u logoru Stara Gradiška poseban, povlašteni tretman. Za razliku od ostalih zatočenika nisu morali obavljati nikakve radove i nije ih se tuklo. Izlazili su redovito na šetnje u krugu logora, oko bolnice, jedan iza drugoga pod stražom Ante Vrbana ili Nikole Gagre. Za hranu su najčešće dobivali kupus i grah, uvijek s dovoljno kruha. Kasnije su smjeli dobivati tjedno po jedan paket hrane, pisati dopisne karte i javljati se najužoj obitelji da im je u logoru dobro. Čitanje knjiga im je bilo zabranjeno, a novine su mogli nabavljati, jer im novac nije bio oduzet kao ostalim zatočenicima. Prvi koji je pušten iz ove skupine intelektualaca bio je dr. Stanko Švrljuga, na Božić 1941. godine. U veljači 1942. godine pušteni su iz logora dr. Zvonko Bratanić, Krešimir Baranović, dr. Natko Katičić, Đuka Kemfelja i prof. Ljudevit Tomašić u svezi sa sazivom Hrvatskoga državnog sabora., 23. veljače 1942. godine. Početkom travnja iste godine pušteni su svi zatočnici iz ove skupine osim Ante Mudrinića, Dušana Plavšića, Frana Zavrnika i Ilije Jakovljevića. Poslije izlaska na slobodu napisali su pismo zahvale za humano postupanje u logoru. Antun Barac je o svom boravku u logoru napisao *Bijeg od knjige*, Zagreb, 1965., s podnaslovom *Zabilješke iz godine 1943. i 1944.* Središnji dio čine zapisi i pjesme pod naslovom *KZSTG (Kazneni zavod Stara Gradiška)*. Većina ovih pjesama nastala je u logoru na komadićima papira. Upravo je nestašica papira bila razlog da Barac piše u logoru i pjesme, jer je u njima mogao jednostavnije i kraće izraziti neke svoje doživljaje i osjećaje.

Kasnije su Mudrinić i Kovačević likvidirani, a posljednji pušteni na slobodu krajem 1942. godine bili su Zavrnik i Jakovljević. Naime, Jakovljevića uprava logora nikako nije htjela osloboditi, iako je iz Zagreba za njega stigla odluka da ga se pusti. To su opravdavali time što su u Zagreb poslali izvještaj u kojem su naveli da je obolio od tifusa.

Kada je 4. veljače 1942. godine u *Hrvatskom narodu* tiskan veliki članak protiv njega, koji su potpisali Savo Štedimlija i Marko Čović, odmah ga je uprava logora pozvala na saslušavanje, gdje je objasnio da se u samom članku zapravo radi o osobnim sporovima i starim netrpeljivostima zbog toga što potpisnicima članka nije svojevremeno htio tiskati njihove literarne radove.¹⁹ U tom članku koji je objavljen u povodu godišnjice smrti hrvatskog književnika Ive Kozarčanina autori su optužili Jakovljevića da je kriv za preranu Kozarčaninovu smrt. U članku se kaže da je kao urednik *Hrvatskog dnevnika* "određivao i zapovijedao svojim namještenicima da pišu o njemu i da ga hvale kao književnika, a nije svojim pisanjem pokazao niti trunca književnog dara". Nadalje se u članku kaže da je Jakovljević odigrao sudbonosnu ulogu u trenutku kada je ban Šubišić odlučio postaviti povjerenika Matici hrvatskoj te da je htio postati ideolog Matice hrvatske i "cjelokupne hrvatske gospodske kulture". U članku je Jakovljević optužen da je kao glavni urednik *Hrvatskog dnev-*

¹⁹ Đ. MILIŠA, *n. dj.*, 191.- 192.

nika, dakle kao pretpostavljeni htio postaviti Kozarčanina, urednika kulturne rubrike, imenovanim tajnikom Matice hrvatske u vrijeme komesarijata, kada niti jedan hrvatski kulturni radnik nije htio prihvatiti "ni to sramotno mjesto, pa čak nije htio surađivati u takvoj Matici hrvatskoj". Autori optužuju Jakovljevića da je Kozarčaninu, koji je bio oženjen i otac, postavio ultimatum da preuzme tajništvo Matice hrvatske ili će biti otpušten iz uredništva *Hrvatskog dnevnika*. Kada je Kozarčanin to odbio, ostao je bez posla, a tri dana poslije tragično je završio njegov život. Autori su mu zamjerali i što je poslije u pohvalama mrtvom književniku umirivao vlastitu savjest, "što je bilo bacanje pijeska u oči hrvatskoj javnosti koja bi mogla i povjerovati, da je čovjek, koji se toliko ističe prijateljstvom jednoga drugoga, mrtvoga čovjeka, uistinu bio najbolji prijatelj, drug i dobrotvor mrtvome književniku".²⁰ Naime, Jakovljević je i kao urednik *Savremenika* u broju od 15. ožujka 1941. godine pisao o Kozarčaninovoju smrti kao velikom gubitku za hrvatsku književnost, a u istom broju je objavio i dvije njegove pripovjetke: *Pod trešnjama* i *Prozor koji se otvara samo u sumrak*.

Jakovljević se tada uspio spasiti od ovih optužbi, ali je trebao biti ubijen 22. lipnja 1942. godine, zajedno s Antom Mudrinićem. Međutim, uspio se spasiti rekavši da piše roman o Hercegovini (iz koje je uostalom bio rodom), a koji mu je odobrio tadašnji zapovjednik logora, ustaški natporučnik Branko Slipčević. Ta izjava mu je pošteđjela život, jer je otuda bio Nikola Gagro, kao i većina ustaša u logoru.²¹

Boraveći u logoru Jakovljević je pratio sve događaje u logoru, ali se nije uključivao u nikakve političke organizacije poput logorske organizacije članova i simpatizera komunističke partije. Bio je smješten u samici bolničke zgrade koju su zatočenici nazivali *hotel Gagro* po Nikoli Gagri koji je bio zapovjednik ove zgrade i u njoj s ostalim ustašama vršio saslušavanja, mučenja i ubijanja. Soba u kojoj je bio smješten nije bila zaključana, pa mu je logoraš Franjo Špicer koji je po logoru raznosio hranu zatočenicima, napravio ključ kojim se mogao zaključavati kada je to htio. Osim toga Špicer mu je također napravio jednu vrstu vješalice na zidu i nabavio mu konop da bi se mogao objesiti, jer se bojavao da ne bude podvrgnut mučenjima koja su provođena u toj zgradi.²² Kasnije su ustaše njegovu sobu noću zaključavali kako ne bi dolazio u dodir s drugim zatočenicima. Kako su međutim vrata hodnika bila zatvorena, a stražar je stajao iza vrata tj. vani, Jakovljević je računajući na pospanost stražara znao otvoriti vrata svoje sobe tajnim ključem i tiho u čarapama na znak zatočenice Marine Gregorić doći do njezinih vrata, a ona mu je kroz ključanicu davala papirić koji je prenosio Marku Simeniću, nekadašnjem

²⁰ *Hrvatski narod* (Zagreb), 4. II. 1942.

²¹ Đ. MILIŠA, *n. dj.*192.

²² HDA, Dosje Hebrang, UDB za grad Zagreb, spis broj 4, Zapisnik o saslušanju 25. V. 1948.

sekretaru Mjesnog komiteta Zagreb.²³ Danju bi Simenić, kada bi Jakovljević izlazio na zahod gurnuo papirić koji bi on, ako bi opazio da ga ustaški stražar ne promatra, uzeo i po noći predao kroz ključanicu Marini Gregorić. Uz to Jakovljević je, (prema kasnijoj izjavi koju je dao u postupku saslušanju u “ aferi Hebrang”), znao kroz ključanicu dodavati cigarete svim zatočenicima, u svim ćelijama, ali to nije činio često jer je bilo opasno.²⁴ Jakovljević je poslije izlaska iz logora napisao dnevnik gdje je opisao sve suprotnosti i okrutnosti života u logoru Stara Gradiška.²⁵ U svom dnevniku je na romaniziran način opisao strašne događaje koji su se dogodili u logoru poput ubojstva Grgura Karlovcana i seljačkog pisca iz Podravine Mihovila Pavleka Miškine koji je ubijen u vrijeme njegova boravka u logoru Stara Gradiška.

Jakovljević je pušten iz logora 17. prosinca 1942. godine kada je u logor došao Stanko Šarac, zamjenik Maksa Luburića koji je donio nalog da ga se pusti i otpremi u Zagreb, gdje ga je pratio neki ustaški poručnik Gađa koji ga je doveo na trg “N” odakle su ga prebacili u zatvor na Savskoj cesti.²⁶ Tu je ostao do 23. prosinca i u tih pet dana nije bio saslušan, niti pozivan, već je bio s ostalim uhićenima, odnosno logorašima koji su puštani na slobodu.²⁷ Prema mišljenju Jakovljevića njegovu puštanju iz logora mnogo je pridonijela intervencija Mile Starčevića, ministra prosvjete u Pavelićevoj vladi, koji je pomogao da bude pušten onda kada je ustaški ministar Janko Tortić pravio popis “haesesovaca” koje je trebalo pustiti iz logora.²⁸

Poslije izlaska iz logora Stara Gradiška Jakovljević je živio u Zagrebu sve do rujna 1944. godine. Za to vrijeme bavio se književnim radom, ali ništa nije izdavao niti je pisao članke u tisku. Jedno vrijeme bio je zaposlen u ustaškom ministarstvu financija kao kontraaktualni činovnik. Cijelo to vrijeme vodio se kao odvjetnik, ali se tim poslom nije bavio, osim jednom prilikom kada je bio određen kao odvjetnik po službenoj dužnosti da brani jednu osobu u sporu pred prijekim ustaškim sudom.²⁹ U tom vremenu uzdržavao se od ušteđevine, pomoći roditelja njegove žene i od prodaje stvari. Tada je živio dosta povučeno, a povremeno bi mu se javio neko od bivših zatočenika iz logora. Nekoliko puta u njegovu stanu ga je posjetio i ustaša Ivan Vasilj koji je bio čuvar u starogradiškom logoru i

²³ U zapisniku je navedeno ime Marko Semenčić, a radi se zapravo o Marku Simeniću.

²⁴ *Isto.*

²⁵ Kada je namjeravao dati konačnu redakciju svojoj knjizi 1944. godine, Jakovljević se morao spremati na oslobođeni teritorij. Ovaj rukopis je otkriven nedavno i tiskan pod nazivom Konclogor na Savi, Zagreb 1999.

²⁶ HDA, Dosje Hebrang, UDB za grad Zagreb, spis broj 4. Zapisnik sa saslušanja, 25. 05. 1948.

²⁷ *Isto.*

²⁸ HDA, Dosje Hebrang UDB za Srbiju, spis broj 8, Zapisnik sa saslušanja, 21. 06. 1948.

²⁹ *Isto.*

među zatočenicima jedan od najomraženijih ustaša.³⁰ Vasilj mu je donosio pisma od zatočene Marine Gregorić, a izgleda da mu je davao i podatke o stanju u logoru i broju poginulih u ustaškim logorima. Jakovljević je jednom prilikom rekao Josipu Uroiću da mu je baš dan prije toga Vasilj došao iz logora i dao bolje podatke nego što su ih imali sami logoraši u Staroj Gradiški.³¹

Nakon dolaska u Zagreb, Jakovljević je posjećivao Mariju Kozarčanin u Stenjevcu koja je radila za NOP. Tamo je upoznao i Miju Capeka koji je imao trgovinu drvima i ispričao mu događaje iz starogradiškog logora. Na upit Mije Capeka, koji je surađivao s partizanima, što misli o HSS-u, Jakovljević je odgovorio da misli da bi stranka trebala napustiti svoje stranačke stvari i uklopiti se u NOP. Capeka čije je konspirativno ime bilo *Fala*, takvo je stajalište Jakovljevića oduševilo i spojio ga je s Gašparom Beričem čije je konspirativno ime bilo *Putnik*, a Jakovljević je dobio konspirativno ime *Slavonac*. Berič je tom prilikom od Jakovljevića tražio neke stvari i on mu je dao štof za šinjel i starinski prsluk sa zlatnim obrubom koji je trebao za više oficire.³² Od Gašpara Beriča je dobio literaturu koju je dalje prosljeđivao te je dobio poseban zadatak izvještavanja o stajalištu i namjerama HSS-a zbog čega je dva puta bio kod Augusta Košutića. Prvi put u svibnju 1943. godine dok je Košutić stanovao u Berislavićevoj ulici, a drugi put kad je stanovao na Hercegovačkoj cesti. Sve izvještaje dostavljao je Beriću koji ih je slao dalje. Kasnije, kada je došao u partizane Jakovljević je saznao da je te njegove izvještaje čitala Anka Berus koja je u to vrijeme bila rukovodilac i član Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku. U kolovozu 1944. godine Jakovljević je dobio nalog od Beriča da bezuvjetno isposluje Košutiću odlazak na oslobođeni teritorij. Zbog toga se sastao s Košutićevim šogorom Brankom Radićem, sinom Stjepana Radića, kojem je rekao da kaže *Gušti* (Košutićev nadimak), neka dobro vidi kako se situacija razvija i da će Njemačka bezuvjetno izgubiti rat i neka ide na teritorij pod kontrolom partizana.³³ Nedugo poslije toga, 5. rujna 1944. godine, Košutić je s Brankom Radićem, poslije dugih pregovora s partizanima prešao na oslobođeni teritorij. Ovdje treba naglasiti da Košutić nije otišao na partizanski teritorij na nagovor Jakovljevića, nego je Košutić bio uključen u pripremanje puča Lorković-Vokić i na partizanski teritorij je otišao poslije Pavelićeva uda-

³⁰ Vasilj je u logoru Stara Gradiška bio čuvar i redovan pratilac Vlade Singera, podrijetlom Židova, koji je zauzimao visoke položaje u UNS-u, ali je kasnije pao u nemilost vlasti NDH i bio odveden prvo u Jasenovac, a zatim u Staru Gradišku. U logoru su ga svi zvali samo kratko Mister X, i angažirao se u pomaganju zatočenika i protivio njihovu mučenju i ubijanju. Kasnije su ga zbog takvog ponašanja ubili pripadnici ustaške Crne ruke, koja je budno pazila nad zatočenicima, ali i ustaškim dužnosnicima koji bi i najmanjim činom pokazali da im je dosta ustaškog pokreta. Đ. MILIŠA, *n. dj.* 311.

³¹ HDA, Dosije Hebrang, spis broj 2.

³² HDA, Dosije Hebrang, UDB za grad Zagreb, spis broj 5., nastavak zapisnika sa slušanja, 27. V. 1948.

³³ *Isto.*

ra na urotnike, kada su uhićeni brojni članovi vodstva HSS-a.³⁴ Jakovljevićeva uloga u njegovu odlasku zapravo je bila gotovo beznačajna i nevažna. Poslije Košutićeva odlaska u partizane ustaške vlasti su počele zatvarati članove i pristaše HSS-a te su u noći između 13. i 14. rujna 1944. godine uhitili veći broj članova i pristaša HSS-a. Saznavši za ta uhićenja Jakovljević je sljedeću noć proveo izvan svoje kuće. Tu noć su ustaški agenti došli po njega, ali ga nisu pronašli kod kuće. Sljedećih dana se u Zagrebu krio od ustaša po raznim mjestima, a noću je spavao u kancelariji u kojoj je radio.³⁵ Dana 21. rujna 1944. godine sa ženom Zorom (rođenom Džakula s kojom je imao kćer Mariju i sina Dinka) preko Gašpara Berića i osoba konspirativnog imena Ivo Vuković i Šaban prešao je na partizanski teritorij.

Nakon dolaska u partizane prvo je boravio u Medvedskom Bregu gdje je bio u jednoj jedinici zagrebačkog odreda. Zatim je prešao u Moslavinu, u Čazmu i Mikleuš gdje je bio u Okružnom odboru narodnog fronta. Poslije je prešao u Topusko gdje je radio u odjelu pravosuđa, u Komisiji za ispitivanje ratnih zločina, okupatora i njegovih pomagača. U Topuskom se zadržao do 31. prosinca 1944. godine kada se prebacio u Šibenik gdje je ostao oko mjesec dana i nije prema vlastitom iskazu radio ništa posebno.³⁶ Poslije je prešao u Split gdje je radio u Odjeljenju za štampu i pisao članke za *Vjesnik*.³⁷ U Splitu je ostao do 12. svibnja 1945. godine kada se vratio u Zagreb. Te mu je godine u nakladi A. Velzeka u Zagrebu objavljen drugi roman *U mraku*, koji je vjerojatno većim dijelom bio pripremljen prije rata, a poslije su vršene neke dorade i preinake. U ovom opsežnom romanu u dvadeset pet poglavlja su izneseni događaji i odjeci važnih svjetskih događaja u Mostaru za vrijeme Prvog svjetskog rata.³⁸

O životu i radu Ilije Jakovljevića poslije završetka Drugog svjetskog rata, u literaturi i dostupnoj arhivskoj građi nisam našao mnogo podataka, osim da su mu neposredno poslije završetka rata nove vlasti nudile različite funkcije iz područja kulture.³⁹ U godinama koje su slijedile njegova građanska politička orijentacija i kršćanski svjetonazor doveli su ga u sukob s novom vlašću. U poslijeratnom vremenu Jakovljević je obavljao odvjetačke poslove, često braneći i političke krivce novog poretka. Nove vlasti su od početka bile sumnjičave prema njemu zbog povezanosti s bivšim čelnicima HSS-a i zbog bliskosti s nekim zapadnoeuropskim

³⁴ Vidi: H. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 456.-460.

³⁵ HDA, Dosije Hebrang, UDB za Srbiju, spis broj 8. Zapisnik sa saslušanja, 21. VI. 1948.

³⁶ *Isto*.

³⁷ Jakovljević je za vrijeme rata pisao i u partizanskom listu Glas Slavonije, gdje je u jednom članku napisao da je Maček bio preporučio Šubašiću da dočeka Nijemce i nastoji ostati na vlasti u vrijeme rata. Vidi: Jere JAREB, *Pola stoljeća hrvatske politike, 1895.-1945.*, Zagreb 1995., 77.

³⁸ Vidi: Š. MUSA, *n. dj.* 73.

³⁹ *Isto*. 16.

krugovima. Dana 25. svibnja 1948. godine bio je uhićen i ponovno je završio u zatvoru. Naime, trebao je u istrazi protiv Andrije Hebranga svjedočiti o njegovu i svom držanju u logoru Stara Gradiška jer je policijski istražitelj Hebrangovu tobožnju izdaju podupirao i falsificiranim zapisnicima iz ustaških logora Jasenovac i Stara Gradiška.⁴⁰ Ti su zapisi navodno sastavljeni u lipnju 1942. godine trebali dokazati da je Hebrang pod fizičkim pritiskom izdao imena i funkcije komunističkih dužnosnika. Istražitelji su htjeli potvrditi tezu da je Hebranga saslušavao ustaški istražitelj Viktor Tomić, koji ga je navodno prisilio na suradnju. Tito je optužio Hebranga za gospodarske promašaje i razbijanje jedinstva partije. Policijski agenti su skovali protiv njega optužbu da je za vrijeme zatočenja u logoru 1942. godine pristao na suradnju s ustaškom nadzornom službom kao agent krtica. Njegovo ubojstvo u zatvoru, vjerojatno u lipnju 1949. godine, još je uvijek obavijeno mnogim nepoznicama. Tijelo Andrije Hebranga nikada nije predano obitelji i do danas se ne zna gdje počiva.⁴¹

U toj istrazi i Jakovljevića se pokušalo optužiti da je izražavao solidarnost s ustaškim poretkom u NDH. Kao tobožnji dokaz te solidarnosti ondašnje komunističke vlasti su iznijele iskaz navodnog svjedoka koji ga je optužio da je u logoru odgovarao na pitanja iz tiskarnice koja je došla po specijalnom kuriru od Ravnateljstva za javni red i sigurnost ili Eugena "Dide" Kvaternika.⁴² O toj tiskarnici Jakovljević je izjavio da je u logoru zajedno s Karlom Kovačevićem, Lujom Tomašićem i Đukom Kemfeljom bio pozvan napisati svoju biografiju, što su svi pa i on učinili i da tamo nije napisao ništa čime bi pogoršao svoj položaj u logoru, to jest napisao je da u NDH nije počinio nikakvo krivično djelo i da ne namjerava počinuti i zato je u biografiji molio da bude pušten na slobodu. Ta izjava nije značila njegovu solidarnost s ustaškim pokretom, nego je bila samo obećanje da neće ništa raditi čime bi se ogriješio o tadašnje propise. Jakovljević je izjavio da ta izjava nije bila iskrena, jer je na slobodi djelima dokazao da tu izjavu u takvoj situaciji nije mogao izbjeći i da od nje nije imao nikakve koristi. Uskratiti takvu izjavu u logoru u takvim uvjetima

⁴⁰ Zvonko IVANKOVIĆ-VONTA, *Hebrang*, Zagreb 1988.

⁴¹ *Isto*. 224. Slučajem Andrije Hebranga uz Zvonka Ivankovića-Vonte bavili su se brojni istraživači kao npr: Mile MILATOVIĆ, *Slučaj Andrije Hebrang*, Beograd 1952., Ivan SUPEK, *Krunski svjedok protiv Hebranga*, Chicago 1983., Dragan KLJAKIĆ, *Dosije Hebrang*, Beograd 1983., Živorad MIHAJLOVIĆ-ŠILJA, *Hebrang izdajnik ili žrtva političke igre*, Beograd 1989., Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Hebrang-iluzije i otrežnjenja, 1899.-1949.*, Zagreb 1996. Pojedini istraživači poput Milatovića koji je vodio istragu nad Hebrangom u svojim knjigama donose pojedine dokumente, kao spomenute zapisnike iz Jasenovca i Stare Gradiške na temelju kojih optužuju Hebranga za tobožnje izdajničko držanje. Drugi autori, poput Z. I. Vonte osporavaju takva stajališta tvrdeći da su falsifikati. Vonta je izvršio sadržajnu i jezičnu analizu tih dokumenata i navoda i osporio im vjerodostojnost.

⁴² HDA, *Dosije Hebrang*, UDB za grad Zagreb, spis broj 5, nastavak zapisnika sa slušanja, 27. V. 1948.

značilo bi izravno poći u smrt.⁴³ Isto tako je rekao da je netko u Staroj Gradiški i zatražio od njega suradnju s UNS-om uz uvjet da će biti pušten, možda bi takvu obvezu potpisao, ali joj ne bi udovoljio, jer bi blagovremeno pobjegao.⁴⁴ Na postavljeno pitanje je li se na bilo koji način obraćao Anti Paveliću ili Didi Kvaterniku izjavio je da se Kvaterniku nije obraćao niti pismeno niti usmeno. Paveliću je napisao jedno pismo krajem travnja 1942. godine i predao ga ustaškom zastavniku Anti Vrbanu koji ga je trebao dostaviti na adresirano mjesto. U pismu je izložio svoje teške obiteljske prilike i molio da ga pusti na slobodu. Posebno je istaknuo da nije imao nikakve veze niti je uveo komesarijat u Maticu hrvatsku zbog čega je po njegovu mišljenju i bio uhićen i odveden u logor. U tom pismu Jakovljević je objasnio Paveliću da se politikom nije obogatio i da je kuća u Crikvenici vlasništvo njegove žene i djece.

Jakovljević je istaknuo da je u starogradiškom logoru dobio jednu tiskanicu od Okružnog suda u Zagrebu, odnosno tužbu bivše žene koja ga je teretila za bigamiju. Na tu je tužbu stavio prigovore i istim je putem vratio Okružnom sudu. Drugu tiskanicu je dobio preko komande logora od Ureda za ispitivanje porijekla imovine, u pismu žene Zore koja mu ga je uputila propisanim putem tj. preko ustaške obrane u Katančićevoj ulici u Zagrebu. U pismu ga je žena molila da joj hitno pošalje podatke o podrijetlu imovine. Izjavu je izradio u dva primjerka na pisačem stroju koji je dobio od Ante Vrbana kojega je zamolio da mu je donese, što je on i učinio. Jakovljević je izjavio da mu je jednu tiskanicu poslao i književnik Dragutin Tadijanović koji je bio činovnik ministra prosvjete u NDH i koji je bio zadužen za izradu kartoteke književnika. U tiskanici su bila navedena pitanja koja se odnose na biografske podatke i djela koja je objavio. Tu tiskanicu je ispunio i poslao ministarstvu prosvjete. Kasnije mu je Tadijanović rekao da mu je taj upitni arak poslao zbog toga da u logoru vide da se o njemu vodi računa kao o književniku i da mu na taj način eventualno olakša položaj.

U vezi sa držanjem Andrije Hebranga u logoru Stara Gradiška Jakovljević je u istrazi iznio vrlo malo podataka i nije izražavao nikakve sumnje u njegovo držanje u starogradiškom logoru. Izjavio je da je Hebrang jedno vrijeme boravio u istoj zgradi gdje i on, u bolničkoj zgradi tzv. *hotelu* Gagro u sobi br. 2. Rekao je da je Viktor Tomić u vrijeme svog boravka u logoru dok je vršio saslušanja davao cigarete Hebrangu i izdao nalog upravi logora da mu i ona daje cigarete i da je on bio jedini zatočenik koji je dobivao cigarete od uprave logora. To je Jakovljević saznao od logorskog liječnika dr. Gaona koji je kao liječnik navraćao kod Hebranga i rekao mu da Viktor Tomić gaji specijalne simpatije prema Hebrangu.⁴⁵ Jakovljević je rekao da su ustaše zaklale radićevca Karla Kova-

⁴³ *Isto.*

⁴⁴ HDA, Dosije Hebrang, UDB za Srbiju, spis broj 8, Zapisnik sa saslušanja, 21. VI. 1948.

⁴⁵ *Isto.*

čevića u nazočnosti Hebranga samo zato da bi ga zaplašile. Rekao je da je uoči ubojstva Kovačevića čuo glasove, razgovor i viku iz susjedne prostorije i da je kroz prozor vidio osvijetljenu suprotnu stranu zida i na njoj sjenku ruke s nožem ubojice kao da je zamahnula i zatim čuo Kovačevićev jauk i hrapat. - Miliša u svojoj navedenoj knjizi opisuje da je poslije ubojstva Karla Kovačevića trebao biti ubijen i Jakovljević, jer je Nikola Gagro tada rekao da ga se dovede, ali ga je spasio ustaša Ilija, po nadimku "Brada" riječima: "Nemoj, za danas sa njima dosta".⁴⁶

Osim o Andriji Hebrangu, Jakovljević je u istrazi odgovarao na pitanja i o nekim drugim osobama koje su se nalazile u logoru u isto vrijeme kada i on. Tako je na upit što mu je poznato o Vojislavu Radovanoviću, Jakovljević odgovorio da je za njega saznao tek u logoru i da mu je dr. Gaon rekao da je Radovanović doputovao iz Beograda u Zagreb radi pregovara između srpske i novoosnovane Hrvatske pravoslavne crkve. Sznao je da je prilikom boravka u Zagrebu Radovanović bio na ručku kojemu je bio nazočan i njemački poslanik u NDH Siegfried Kasche. Prilikom povratka u Beograd, skinut je s vlaka i dopraćen u Staru Gradišku. U logoru je bio teže bolestan, pa su ga pregledavali dr. Gaon i još neki drugi liječnici za koje je Jakovljević izjavio da im se ne sjeća imena. U logoru je Radovanović dobivao hranu koja se kuhala za ustaške časnike i novine *Hrvatski narod*, a povremeno su ga ustaše vodile u podrum tzv. bolničke zgrade i pokazivali mu leševe da ga zaplaše, ali su ga kasnije pustili iz logora.⁴⁷

Jakovljević je u istrazi govorio i o drugim događajima u vrijeme svog boravka u starogradiškom logoru. Tako je rekao da su u lipnju ili srpnju 1942. godine vršene pripreme u logoru zbog dolaska Ante Pavelića, koji je u to vrijeme bio na Kozari. Zatvorenici su dane vrpce s brojevima i rečeno im je da na sva eventualna pitanja kažu samo: "Ja sam broj taj i taj" i ništa više. Jakovljevićev je logoraški broj bio 3626. Izjavio je da Pavelića nije niti tada, a niti poslije vidio, niti je čuo da je dolazio u starogradiški logor.⁴⁸

Poslije petomjesečnog zatočenja u istražnom zatvoru u kojem je boravio, bez podignute optužnice, obitelj je obaviještena da se Ilija Jakovljević 28. listopada 1948. u zatvoru objesio. Slično kao i u slučaju Andrije Hebranga i Jakovljevićeva smrt, odnosno navodno samoubojstvo je nerazjašnjeno i neistraženo tako da se kao moguće spominje i ubojstvo od komunističkih vlasti koje su njegovim ubojstvom mogle lakše optužiti Andriju Hebranga. Ilija Jakovljević je pokopan na zagrebačkom groblju Mirogoj 30. listopada 1948. godine, a sveta misa zadušnica služila se 3. studenog u župnoj crkvi svetog Marka.⁴⁹

⁴⁶ Đ. MILIŠA, *n. dj.* 190.

⁴⁷ HDA, Dosije Hebrang, UDB za grad Zagreb, spis br. 4, Zapisnik o saslušanju, 25. V. 1948.

⁴⁸ *Isto.*

⁴⁹ I. JAKOVLJEVIĆ, *n. dj.* Prilozi.

Zaključak

Sudbina Ilije Jakovljevića uglednog odvjetnika, književnika i novinara između dvaju svjetskih ratova predstavlja primjer sukoba ideoloških i političkih opcija u novijoj hrvatskoj povijesti, koje se prelamaju u djelatnosti jednoga istaknutoga hrvatskog intelektualca. U svojim tekstovima je kao urednik i novinar temperamentnim stilom izražavao kritički otklon kako od kraljevskoga jugoslavenskoga režima i komunističkog internacionalizma tako i od ekstremnog nacionalizma. Poslije uspostave NDH odveden je u starogradiški logor, u kojem je bio zatočen do prosinca 1942. godine. Poslije izlaska iz logora u Zagrebu je živio povučeno, a u rujnu 1944. godine odlazi na partizanski teritorij. Podaci o Jakovljevićevo životu poslije 1945. godine, a posebno o okolnostima uhićenja i svjedočenja u aferi Hebrang te navodnog samoubojstva u literaturi i dostupnoj arhivskoj građi su oskudni i nedostatni. Sudbina I. Jakovljevića potvrđuje surovost i brutalnost komunističkoga represivnog sustava koji je vršen nad svim osobama drukčijih ideoloških opredjeljenja, a posebno nad pripadnicima HSS-a. Svakako bi to razdoblje njegova života trebalo pokušati istražiti još detaljnije i pokušati točno osvijetliti okolnosti pod kojima je nesretno završio svoj život. Kao istaknuti odvjetnik, novinar i književnik između dvaju svjetskih ratova, Ilija Jakovljević to zasigurno zaslužuje.

U plodnoj književnoj ostavštini Ilije Jakovljevića ostali su u rukopisu romani *Izgubljeni koraci* i *Opterećeni*.

SUMMARY

NEW CONTRIBUTIONS FOR THE BIOGRAPHY OF
ILIJA JAKOVLJEVIĆ

Before World War II Ilija Jakovljević was a distinguished writer, journalist and attorney who successfully led his lawyer's office in Zagreb. As a supporter of the Croat Peasant Party he became the editor of the *Croatian Daily* (Hrvatski dnevnik). In 1939 he became the president of the Society of Croatian Writers and restarted the magazine *Contemporary* (Savremenik). After the establishment of the Independent State of Croatia in 1941 he was arrested and sent to the concentration camp in Jasenovac, and soon transferred to the Stara Gradiška camp. He was released from the camp in December 1942, and in September 1944 he joined the partisans. After the war his political views brought him in conflict with the new communist authorities. He was arrested in 1948. Communists planned to use him as a witness in the trial against the arrested Croatian communist official Andrija Hebrang. At the end of October 1948 Jakovljević died in prison under the unclear circumstances. The authorities informed his family that he had committed suicide by hanging himself.